

Poznań, 25.03.2018 r.

*Prof. zw. dr hab. Agnieszka Cybal-Michalska
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*

OCENA

dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego

Pani Doktor Barbary Jankowiak

w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika

I Informacje ogólne o drodze edukacyjno-zawodowej Habilitantki

Dr Barbara Jankowiak należy do badaczy wysoce zdeterminowanych w poszerzaniu zakresu swoich osiągnięć naukowych, aspirując tym samym do osiągnięcia samodzielności naukowej. Wiedza i doświadczenia zawodowe nabyte podczas studiów (2003 – magister pedagogiki w zakresie pedagogiki zdrowia; UAM, Poznań; 2003 – magister psychologii; UAM, Poznań); studiów podyplomowych i kursów (2015 – Kurs Coachingu i Mentoringu, International Coach Federation; 2008 – studia podyplomowe w zakresie seksuologii, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; 2006 – Szkoła Psychoterapii Psychodynamicznej, Krakowskie Centrum Psychodynamiczne; 2004 – kurs kwalifikacyjny z oligofrenopedagogiki, Centrum Kształcenia Praktycznego w Poznaniu; 2002 – Studium Socjoterapii i Treningu Interpersonalnego, Krakowskie Centrum Psychodynamiczne);

studiów nad dysertacją doktorską (2007 – doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki nadany uchwałą Rady Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza: praca doktorska zatytułowana: *Aktywność seksualna nauczycieli a jakość i trwałość ich związków partnerskich* napisana pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Lechosława Gapika; recenzenci: prof. dr hab. Zbigniew Izdebski, prof. dr hab. Andrzej Twardowski), a kontynuowane w pracy w jednostkach naukowych i artystycznych (od 2008 – adiunkt w Zakładzie Promocji Zdrowia i Psychoterapii, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; w latach 2015 -2017 adiunkt w Collegium Da Vinci w Poznaniu; w latach 2010 - 2015: adiunkt w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej, Wydział Zamiejscowy w Poznaniu) wytyczyły drogę rozwoju naukowo-badawczego Habilitantki, ukierunkowując Jej zainteresowania głównie na: socjoterapię jako profesjonalną formę pomocy psychologiczno-pedagogicznej, funkcjonowanie psychospołeczne młodzieży, pomoc psychologiczno-pedagogiczną dla dzieci i młodzieży, jakość relacji intymnych.

II Ocena dorobku naukowego oraz najważniejszego osiągnięcia naukowego wskazanego przez Habilitantkę

Lektura dorobku naukowego pozwala na wyraźne zarysowanie drogi naukowego rozwoju dr Barbary Jankowiak i uchwycenie jakości konstytuowania się Jej tożsamości naukowej. Na szczególne podkreślenie zasługuje interdyscyplinarność podejmowanej problematyki, a także konstruowanie swojego warsztatu badawczego w obszarze psychospołecznego funkcjonowania młodzieży, zawierającego nierzadko wskazania do praktyki pomocowej. W naukowym curriculum vitae dr Barbary Jankowiak znajdują się – co zostało już powyżej zaakcentowane - ciekawe z perspektywy kognitywnej teksty podejmujące problematykę socjoterapii jako profesjonalnej formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej (B. Jankowiak (red.), *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Teoria i praktyka*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM - 2013; B. Jankowiak, E. Soroko, *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, w: B. Jankowiak (red.), *Socjoterapia jako forma*

pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Teoria i praktyka, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 33–58, 2013; B. Jankowiak, *Kompetencje socjoterapeuty – wybrane zagadnienia*, „Studia Edukacyjne”, 37, s. 289–311, 2015), funkcjonowania psychospołecznego młodzieży (B. Jankowiak, *Behawioralne i emocjonalne problemy dziewcząt i kobiet. Dlaczego nie wiemy więcej?* [w:] A. Matysiak-Błaszczyk, B. Jankowiak (red.), *Kontrowersje wokół socjalizacji dziewcząt i kobiet*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016; B. Jankowiak (2016), *Nastolatki w obliczu trudności. Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w kształtowaniu się zachowań antyspołecznych*, [w:] H. Karaszewska, E. Silecka-Marek (red.), *Sytuacje trudne w perspektywie jednostkowej i społecznej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 37–51, 2016); pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci i młodzieży (B. Jankowiak, A. Gulczyńska, *Dorosłe ofiary dziecięcej traumy seksualnej w psychoterapii skoncentrowanej na emocjach*, w: H. Karaszewska, E. Silecka-Marek (red.), *Sytuacje trudne w perspektywie jednostkowej i społecznej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 71–84, 2016, E. Kasperek-Golimowska, K. Waszyńska, A. Gulczyńska, B. Jankowiak, *Od etyki do praktyki edukacji seksualnej*, [w:] A. Cybal-Michalska, W. Segiet, D. Kopeć (red.), *Studia z pedagogiki i nauk pogranicza*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 297–314, 2011); jakości relacji intymnych (B. Jankowiak, *Charakterystyka związków partnerskich nauczycieli. Analiza teoretyczna i badania własne*, „Studia Edukacyjne”, 12, s. 163–180, 2010; B. Jankowiak, *Rodzinne i partnerskie uwarunkowania dobrostanu studentów*, „Studia Edukacyjne”, 40, s. 177–190, 2016). Usystematyzowana narracja w obszarze wyróżnionych nurtów ujawnia logiczną konstrukcję tekstów i włączanie się Habilitantki w ważne dyskursy z obszaru pedagogiki młodzieży. Publikacje mają charakter autorskich, samodzielnych opracowań, jak również współautorskich tekstów. Habilitantka, podejmując się analiz, stawia sobie bardzo ambitne cele zwrócone nie tylko ku ich opisowi i rozpoznaniu, ale również problematyzowaniu, a nawet prognozowaniu dynamiki przemian. Opracowania wnoszą nowe impulsy do eksploracji obranych zjawisk, rzucają nowe światło na jakość naukowego wycieniowania zagadnień i odzwierciedlają osadzenie stawianych tez w interpretacjach literatury przedmiotu.

Twórcze rozwinięcie zainteresowań dr Barbary Jankowiak stanowi książka habilitacyjna zatytułowana: *Zachowania ryzykowne współczesnej młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne*. Problematyka, wokół której krąży myśl naukowa, skoncentrowana jest na wyznaczeniu kierunków pomocy psychologiczno-pedagogicznej w obliczu zachowań ryzykownych podejmowanych przez adolescentki i adolescentów w okresie dojrzewania. Habilitantka nie ignoruje powinności wyznaczenia możliwych kierunków działań ochronnych czy wyboru właściwych interwencji – od wspierających rozwój potencjału młodych ludzi, poprzez profilaktykę, aż do oddziaływań terapeutycznych. Niemało miejsca Habilitantka poświęca nowym formom zachowań młodzieży, w tym zachowaniom ryzykownym właśnie, które (jak wynika to m.in. z badań w ramach projektów ESPAD oraz HBSC) są powszechne w okresie dojrzewania i stanowią odpowiedź na zmiany wewnętrzne (tkwiące w podmiocie) oraz zewnętrzne (zastane w świecie). W tym miejscu warto nadmienić, iż zwraca uwagę dobry poziom pisarstwa naukowego – jego styl i język. Tym samym, ujęcia tematów w poszczególnych rozdziałach nie są obciążone słabościami (nie tylko edytorskimi) logicznymi i wyraźnie uwzględniają wymiar społeczno-kulturowy i pedagogiczno-psychologiczny analizowanych zjawisk. Odpowiedzi na frapujące Habilitantkę pytania, prowadzenie w logice od ogółu do szczegółu, a konsekwentnie odwołujące się do zachowań ryzykownych młodzieży, zostały podjęte w dwóch częściach pracy. Analizy o charakterze teoretycznym i diagnostycznym pierwszej części pracy stanowią oś narracji odwołującą się do charakterystyki okresu adolescencji, analizy wybranych koncepcji teoretycznych stanowiących ramę dla rozważań na temat zachowań ryzykownych młodzieży, charakterystyki zachowań ryzykownych ze szczególnym uwzględnieniem zachowań z obszaru używania substancji psychoaktywnych, agresji, zachowań seksualnych, a także profilaktyki zachowań ryzykownych młodzieży. O odpowiedzialnej refleksji Habilitantki świadczy fakt, iż dokonała Ona także prezentacji czynników chroniących i czynników ryzyka w rozwoju młodzieży, bowiem wybory adaptacyjne adolescentów i adolescentek zależą od możliwości kompensowania na drodze istniejących w jednostce i otoczeniu zasobów działania czynników ryzyka. Druga część książki to rzetelnie dokonana analiza i interpretacja badań jakościowych, które zostały przez Habilitantkę starannie zaprojektowane i zrealizowane (badania prowadzone były w Poznaniu, Szczecinie, Bydgoszczy, Toruniu, Zielonej Górze i

Wrocławiu). Studium przypadku służyło rozpoznaniu zachowań ryzykownych młodzieży z perspektywy wychowawców / wychowawczyń klas gimnazjalnych (którzy pracują z młodzieżą w rzeczywistości szkolnej) i socjoterapeutów / socjoterapeutek pracujących terapeutycznie z gimnazjalistami (którzy pracują z młodzieżą z grup zwiększonego ryzyka). Habilitantka poszukiwała odpowiedzi na cztery postawione problemy badawcze: 1) Jak nauczycielki / nauczyciele i socjoterapeutki / socjoterapeuci postrzegają współczesną młodzież?; 2) Jakie znaczenie nauczycielki / nauczyciele i socjoterapeutki / socjoterapeuci przypisują czynnikom chroniącym, a jakie czynnikom ryzyka w rozwoju młodzieży?; 3) Jakie funkcje w opinii nauczycielek / nauczycieli i socjoterapeutek / socjoterapeutów pełnią najczęściej podejmowane przez młodzież zachowania ryzykowne?; 4) Jak nauczycielki / nauczyciele i socjoterapeutki / socjoterapeuci postrzegają własną rolę i rolę instytucji, w jakiej pracują w profilaktyce zachowań ryzykownych młodzieży? Doniosłym poznawczo walorem pracy wynikającym z eksploracji badawczych jest podział na dwa rodzaje funkcji, jakie spełniają podejmowane przez młodzież zachowania ryzykowne, a mianowicie: a) funkcje indywidualne i społeczne: ukierunkowane na rówieśników oraz ukierunkowane na dorosłych; b) funkcje progresywne i regresywne: wyrażające tendencje rozwojowe i wyrażające problemy indywidualne i deficyty rozwojowe. Trudno nie zgodzić się z zasadniczą linią argumentacji Habilitantki, tym bardziej, iż zaświadcza Ona, iż podjęte przez Nią rozważania zasadzają się na świadomości i uznaniu wielości wątków oraz ukazują wagę przekonań krytycznych. Książka dr Barbary Jankowiak poszerza myślenie o zachowaniach ryzykownych młodzieży. Zwalnia ona z myślenia o zachowaniach ryzykownych jedynie w kategoriach zachowań wartościowanych negatywnie. Akcentuje wyraźnie komponent sprawczy - poprzez zrozumienie podejmowanych przez młodzież zachowań daje naukowe podstawy do kreowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Habilitantka odniosła się między innymi do znaczenia przyjmowanych założeń teoretycznych w planowaniu programów profilaktycznych oraz do nowego nurtu badań naukowych oceniających skuteczność praktycznych działań pomocowych (*evidence-based practice*), który rozwija się w obszarze profilaktyki (*evidence-based prevention programs*). Wyrażam zdecydowanie pozytywną opinię na temat monografii, bowiem dowodzi ona pasji poznawczej Habilitantki. Postulaty pedagogiczne zawierające wskazówki do konstruowania

skutecznej interwencji dowodzą niezbicie wagi problemu zachowań ryzykownych młodzieży i stanowią inspirację do dalszych dociekań teoretyczno-empirycznych. Zwieńczenie pracy stanowi nowatorska konceptualizacja zjawiska zachowań ryzykownych, które dr Barbara Jankowiak definiuje jako *zachowania podejmowane w okresie adolescencji, które mają na celu sprostanie wyzwaniom rozwojowym, a ich wybór zależy od tego, jakimi zasobami dysponuje młodzież, jakich doświadcza czynników ryzyka oraz w jaki sposób młodzi ludzie poradzili sobie z wyzwaniami wcześniejszych etapów życia – są formą adaptacji, ale także mają na celu określenie siebie, swojego miejsca w świecie, wśród rówieśników i dorosłych – mogą więc być formą (auto)kreacji*. Wartością pracy jest autorska klasyfikacja zachowań ryzykownych z uwzględnieniem ich nasilenia i funkcji jakie spełniają. Należą do nich zachowania: eksploracyjne, kryzysowe, unikające i deficytowe. Co ważne - do każdej kategorii zachowań ryzykownych zaproponowane zostały kierunki oddziaływań profilaktycznych lub/i terapeutycznych. Tym samym, opisane w pracy zmiany rozwojowe stanowią ważny obszar odniesień dla zrozumienia zachowań ryzykownych podejmowanych przez młodych ludzi. Rozprawa habilitacyjna ma charakter interdyscyplinarny, a zamieszczone rozważania stanowią wieloaspektową narrację w obszarze nauk pedagogicznych wokół: socjalizacji, wychowania, edukacji, rozwoju człowieka oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

III Ocena dorobku naukowego według wybranych kryteriów oceny osiągnięć naukowych i badawczych kandydatki ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

W odniesieniu do szczegółowych kryteriów oceny osiągnięć naukowych dr Barbary Jankowiak jej parametry przedstawiają się następująco:

1. Liczba cytowań publikacji według Google Scholar - 47
2. Indeks Hirscha według Google Scholar: 5

3. Kierowanie międzynarodowymi lub krajowymi projektami badawczymi oraz udział w takich projektach: 5. Ponadto - 8 projektów badawczych finansowanych ze środków statutowych przyznawanych na działalność naukową i badawczą pracowników Zakładu Promocji Zdrowia i Psychoterapii WSE UAM.
4. Międzynarodowe lub krajowe nagrody za działalność naukową – 4, Nagrody Rektora, 2 nagrody Dziekan WSE UAM
5. Udział w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism – 2
6. Członkostwo w międzynarodowych i krajowych organizacjach oraz towarzystwach naukowych - 4
7. Udział w konsorcjach i sieciach badawczych - 2
8. Uczestnictwo w programach europejskich i innych programach międzynarodowych lub krajowych – 2
9. Staże naukowe w ośrodkach akademickich – 3
10. Wykonane ekspertyzy lub inne opracowania na zamówienie - 3
11. Recenzowanie publikacji w czasopismach krajowych - 3
12. Wygłoszenie referatów na międzynarodowych lub krajowych konferencjach tematycznych – 20. Ponadto 2 plakaty na konferencjach krajowych.
13. Udział w komitetach organizacyjnych konferencji – 5
14. Udział w zespołach eksperckich i konkursowych - 3

Habilitantka spełnia zdecydowaną większość kryteriów oceny osiągnięć osób aspirujących o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Jej działalność charakteryzuje przede wszystkim imponująca aktywność konferencyjna. Na uwagę zasługuje fakt, iż kompetencje naukowe Habilitantki zostały docenione, czego dowodem są przyznane przez JM Rektora UAM nagrody za działalność naukową.

IV Ocena dorobku dydaktycznego i organizacyjnego i popularyzującego wiedzę oraz współpracy międzynarodowej

Dowodem pozytywnej oceny kompetencji organizacyjno-dydaktycznych Habilitantki jest powierzanie Jej odpowiedzialnych funkcji organizacyjnych oraz nagrody i wyróżnienia za działalność dydaktyczną i popularyzującą wiedzę. Na podkreślenie zasługuje zaangażowanie Dr Barbary Jankowiak w działalność konferencyjną oraz rozwijanie współpracy międzynarodowej. Czynny udział Habilitantki w konferencjach o charakterze krajowym oraz międzynarodowym, a także udział w komitetach organizacyjnych, jest przejawem Jej aktywnej partycypacji w życiu naukowym i współuczestnictwa w humanistycznym i społecznym dyskursie. W tym miejscu należy szczególnie zaakcentować uczestnictwo dr Barbary Jankowiak w programach o charakterze krajowym i międzynarodowym, a mianowicie: udział w cyklicznych spotkaniach Ekspertów Bolońskich (2010 - 2012) w związku z przygotowaniem uczelni do zadań wynikających z aktualnych uregulowań prawnych Krajowych Ram Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego i systemów zapewniania jakości kształcenia; uczestnictwo w Ogólnopolskim seminarium bolońskim „Zadania uczelni wynikające z aktualnych uregulowań prawnych Krajowych Ram Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego i systemów zapewniania jakości kształcenia” (2011); udział w konsorcjach i sieciach badawczych (a) *Intimate Relationship: a cross-cultural study*: Department of Psychology Whittier College California - członek międzynarodowego zespołu badawczego; kierownik projektu: Prof. Charles T. Hill, b) *Gender w podręcznikach*: Interdyscyplinarne Centrum Badań Płci Kulturowej i Tożsamości Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu w ramach projektu „Kobiety i mężczyźni, dziewczęta i chłopcy RAZEM przeciwko stereotypom płciowym” - członek zespołu badawczego); odbyte staże w zagranicznych ośrodkach akademickich (University of Sydney – 2015; Berkeley University of California – 2015; University College London – 2015); udział w zespołach eksperckich współpracujących z Prokuraturą Apelacyjną w Poznaniu. Nie sposób pominąć i nie zaakcentować licznych osiągnięć dydaktycznych i aktywności w zakresie popularyzacji nauki. Habilitantka prowadziła liczne zajęcia o charakterze wykładowym i konwersatoryjnym na studiach stacjonarnych, niestacjonarnych i

podyplomowych (Psychologia społeczna (konwersatorium); Psychologia stosunków międzyludzkich (wykład); Psychoterapia (wykład); Wybrane zagadnienie pomocy psychologiczno – pedagogicznej (konwersatorium); Wybrane zagadnienie diagnostyki psychologiczno – pedagogicznej (konwersatorium); Metody socjoterapii w pracy z dzieckiem nadpobudliwym psychoruchowo (konwersatorium); Metody socjoterapii w pracy z dzieckiem doświadczającym przemocy (konwersatorium); Metody socjoterapii w pracy z dzieckiem z rodziny alkoholowej (konwersatorium); Socjoterapia (wykład); Kształtowanie umiejętności społecznych (konwersatorium); Psychologia osobowości (konwersatorium); Psychologia ogólna (konwersatorium); Psychologia społeczna (konwersatorium); Wykorzystanie narzędzi psychologicznych do pracy z ludźmi i procesami w organizacji (konwersatorium); Psychologia zarządzania (konwersatorium); Psychologia i socjologia reklamy (konwersatorium); Perswazja i wywieranie wpływu w pracy doradcy i coacha (konwersatorium); seminarium magisterskie; seminarium licencyjne); brała czynny udział w opracowaniu programów kształcenia w ramach specjalności: Socjoterapia i Promocja Zdrowia, Hortiterapia, jest współautorką programu kształcenia kierunku: Dziennikarstwo i Komunikacja Społeczna oraz Doradztwo i Coaching oraz Edukacja Prorozwojowa. Habilitantka jest bardzo dobrym dydaktykiem, opinie studentów o jej zajęciach są zdecydowanie pozytywne, a za swoją działalność była niejednokrotnie nagradzana. Otrzymała Dyplom uznania Dziekana WSE za wkład w działalność organizacyjną Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w kadencji 2012-2016; była dwukrotnie Laureatką w Plebiscycie na Wykładowcę o Największym Sercu dla Studentów Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, a także zajęła I miejsce w Plebiscycie na wykładowcę o najwyższych ocenach studentów za prowadzenie zajęć w roku akademickim 2015/2016. Powyższe dokonania dopełnia aktywność organizacyjna, a także pełnione funkcje. Na uwagę zasługują: członkostwo w krajowych organizacjach oraz towarzystwach naukowych (Członek Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego, Członek Polskiego Towarzystwa Psychoterapii Psychodynamicznej, Członek Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Członek Zespołu Pedagogiki Młodzieży działającego przy KNP PAN), członkostwo w komisjach wydziałowych (Członek Wydziałowego Zespołu ds. Zapewniania Jakości Kształcenia Wydziału Studiów Edukacyjnych na kadencję 2016-2020; Członek Zespołu

ds. Interwencji Kryzysowej Wydziału Studiów Edukacyjnych w roku akademickim 2015/2016 i 2016/2017; Członek Komisji Wyborczej Wydziału Studiów Edukacyjnych na kadencję 2016-2020); członkostwo w zespole redakcyjnym czasopisma *Kultura-Społeczeństwo-Edukacja* oraz pełnienie funkcji Sekretarza wspomagającego numeru 1 (5) 2014 w tym tytule. Ponadto Habilitantce była powierzona funkcja recenzentki artykułów w czasopismach („Wychowanie w rodzinie”, „Zdrowie publiczne”, Czasopismo „E-methodology”), co dowodzi Jej wysokich kompetencji merytorycznych. Cennym doświadczeniem służącym Habilitantce w rozwijaniu swojego warsztatu naukowo-dydaktycznego było promotorstwo prac magisterskich i licencjackich. Habilitantka pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim Mgr Megi Bibiluri (temat pracy doktorskiej: „Mediacja jako alternatywna forma rozwiązywania konfliktów wśród młodzieży w Gruzji – perspektywa socjopedagogiczna”) prowadzonym na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Wyraźnie można zauważyć, iż zaangażowanie w wyróżnionych obszarach działalności dydaktycznej, organizacyjnej jak i strukturach organizacyjnych, czy też działalności świadczącej o rozwijaniu współpracy międzynarodowej, były nie tylko inspiracją z której „wyrastała” pasja naukowa Habilitantki, ale zapewne działalnością, która przesądziła o wyraźnym wycieniowaniu zainteresowań poznawczych dr Barbary Jankowiak.

Konkluzja

Reasumując należy podkreślić, iż przedstawiony do oceny dorobek naukowy, organizacyjny i dydaktyczny spełnia wymogi Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku (z późniejszymi zmianami) oraz kryteria zawarte w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Przedłożony do oceny dorobek jest spójny tematycznie i dowodzi rozległości zainteresowań naukowo-badawczych Habilitantki. Osiągnięcia naukowe dr Barbary Jankowiak stanowią znaczący wkład w rozwój nauk

pedagogicznych. Tym samym wnoszę o nadanie Dr Barbarze Jankowiak stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Michał", written in a cursive style.